
РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(477.44)(049.32)

DOI 10.31654/2520-6966-2018-9i-90-254-258

Є. М. Луняк

доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Фактична енциклопедія Кальника

(Рецензія на працю: Казьмирчук Г., Казьмирчук М., Рябцева Я. Кальник – столиця України. *Казьмирчук Г. Вибрані твори*. Київ: ПП "КП УкрСІЧ", 2017. Т. 8. 353 с.)

Є в Україні старовинні населені пункти, історія яких сягає своїм корінням глибини віків і назви яких згадуються у зв'язку з різними подіями нашої минувшини з давніх-давен. Однак славетне минуле не вберегло їх від занепаду та скромного існування у наш час. Колишні літописні міста, згадувані з часів Київської Русі, що відігравали визначну роль у долі нашої Батьківщини, нині животіють у статусі сіл, населення яких, зазвичай, суттєво скорочується. І лише назва та пам'ять мешканців зберігають у собі згадки про їхню колишню велич. Це і Білогородка під Києвом, колишній давньоруський Білгород, пов'язаний з діяльністю Володимира Хрестителя. Це і літописний Любеч на Чернігівщині, де відбулося багато карколомних подій нашої історії, зокрема відомий Любецький з'їзд князів (1097). Це і перша козацька столиця Трахтемирів на Черкащині, у якому вже майже не залишилося місцевого населення. Цей перелік можна продовжувати й далі. Втім, незважаючи на багату минувшину цих місць, далеко не завжди увага істориків торкається вивчення подій, пов'язаних з ними. Хоча подібні дослідження мають надзвичайну цікавість і важливість.

У цьому зв'язку хотілося б згадати працю, яка нещодавно побачила світ у столиці нашої держави та присвячена одному з таких старовинних і славетних населених пунктів України, розташованому на мальовничій Вінничині. Це робота київських дослідників Григорія

Казьмирчука, Марії Казьмирчук і Ярослави Рябцевої з дещо провокативною назвою "Кальник – столиця України" (Київ, 2017).

Ім'я першого автора дуже добре відоме історичній спільноті. Це багаторічний професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, один з корифеїв вітчизняного декабристознавства, головний редактор часопису "Соціальна історія: науковий збірник" й автор кількох історичних посібників для вищої школи Казьмирчук Григорій Дмитрович. Впродовж останніх років у полі зору цього сумлінного дослідника одне з центральних місць займає історія його малої батьківщини – Кальника. Тож Григорій Дмитрович вже має численний доробок і на ниві історичного краєзнавства¹.

Слідом за своїм видатним батьком пішла і його донька Марія Григорівна Казьмирчук, яка зі шкільної лави зацікавилася історичними дослідженнями, після завершення вищої освіти успішно захистила кандидатську та докторську дисертації, написала низку змістовних робіт з історії, історіографії та джерелознавства й зараз стала фактично продовжувачкою наукової династії Казьмирчуків у Шевченківському університеті столиці. Певною мірою дослідницький інтерес Марії Григорівни скеровувався у фарватері наукових зацікавлень її батька. Це, зокрема, стосується й вивчення історії Кальника.

До створення рецензованої праці долучилася також і старша донька Григорія Дмитровича – Ярослава Григорівна Рябцева, котра, будучи кандидатом юридичних наук та діючим адвокатом, має потяг до історичних студій.

Тож доньки Григорія Дмитровича Казьмирчука стали для нього важливими помічницями на ниві вивчення історії рідного краю.

Для автора цих рядків відрадним фактом є те, що дефініція, винесена у підзаголовок праці батька та доньок Казьмирчуків, була підказана дослідникам саме ним після ознайомлення з мемуарами

---

¹ Село Кальник: поступ до промислового суспільства (кінець XVIII – на початку XX ст.). Зошит № 1. Документи з історії села. Київ, 2005. 38 с.; Роде наш красний: село Кальник. Київ, 2006. Кн. 1. Документи й дослідження з історії села (кінець XVIII – на початку XX ст.). 118 с. (У співавторстві з М. Г. Казьмирчук); Освіта в селі Кальнику з 60-х років XIX ст. – 20-х років XX ст. Київ, 2007. – 38 с. (у співавторстві з М. Г. Казьмирчук); Роде наш красний: Село Кальник. Київ, 2008. Кн. II. Документи й дослідження соціальних проблем села Кальника наприкінці XVIII – на початку XX ст. 249 с. (У співавторстві з М. Г. Казьмирчук); Роде наш красний: Село Кальник. Київ, 2010. Кн. III. Документи й дослідження соціальних проблем села Кальника наприкінці XVIII – на початку XX ст. 265 с. (У співавторстві з М. Г. Казьмирчук).

французького дипломата другої половини XVII ст. при дворі польського короля Яна III Собеського шевальє де Божо, де той називає Кальник "колишньою столицею" України, маючи на увазі тимчасове розташування там резиденції гетьмана Петра Дорошенка¹.

Компонування розвідки Казьмирчуків наступне: вона складається із вступу, дев'яти розділів (деякі з них розбиті на параграфи), післямови та корпусу додатків. Назви розділів книги досить промовисті:

- I. Стан наукової розробки проблеми.
- II. Кальник до козацької доби.
- III. Козацький Кальник в буремні роки Хмельниччини (1648–1657 рр.).
- IV. Кальницький полк після Б. Хмельницького.
- V. Парафія церкви Різдва Пресвятої Богородиці села Кальника.
- VI. Освіта в селі Кальнику з 60-х років XIX – до 20-х років XX ст.
- VII. Соціально-економічні зрушення у селі Кальнику.
- VIII. Боротьба кальничан за свої земельні права у 70-х роках XIX ст. та на початку XX ст.
- IX. Родовід Казимирчуків-Казьмирчуків у світовому просторі.

Особливістю цієї роботи Григорія Дмитровича Казьмирчука і його доньок Марії та Ярослави стала не тільки тривала сумлінна робота з джерелами, ретельне й уважне вивчення як опублікованих, так і архівних документів, але й детальне знання об'єкта свого дослідження, чудове орієнтування на місцевості, прекрасне володіння усною історією Кальника. Досить часто свідчення очевидців і сучасників дозволяли чітко локалізувати в часі чи з'ясувати обставини певної історичної події.

Надзвичайну цікавість книги має те, що вона показує нам розвиток і перетин людських доль. Особливо це стосується новітньої історії села. Звичайно, речі, подібні тим, які відбувалися у Кальнику, мали місце і в інших селах і містечках України, втім авторам вдалося дуже добре передати окремий регіональний шарм своєї малої батьківщини на Вінничині.

---

¹ Beaujeu. Memoires du chevalier de Beaujeu, contenant ses divers voyages, tant en Pologne, en Allemagne, qu'en Hongrie, avec des Relations particulieres des Affaires de ces Pays-là, depuis l'année MDMDLXXIX. Amsterdam: Chez les Héritiers d'Antoine Schelte, 1700. 496 p. P. 93; Луняк Євген. Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. 808 с. С. 138; Луняк Євген. Козацька Україна XVI–XVIII ст. очима французьких сучасників: хрестоматія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 508 с. С. 143.

Уважне вивчення та аналіз джерел, помножені на здоровий глузд, допомогли авторам спростувати низку вигадок і нісенітниць про Кальник, які вже почали курсувати в публіцистичній, а подекуди й у науковій літературі. Зокрема, спростовано міф про народження відомого польського письменника Ярослава Івашкевича (1894–1980) не в Кальнику, а в Києві (с. 4).

Не бракувало авторам книги й гумору. Саме в гумористичному тоні висміяно міф про так званий "дуб Богуна" в Кальнику. Казьмирчуки показали всю недолугість тези про те, що це дерево було посаджене славетним козацьким полковником 5 грудня 1649 р.: "Уявіть собі морозну зиму і як полковник власноручно довбав промерзлу земельку, щоб викопати ямку для дуба, якого потрібно було задалегідь ще десь викопати. Уявили? Отож" (с. 5).

Досить детально автори зупинилися на проблемі трансформації свого родового прізвища, яке пройшло певні зміни, хоч і добре вгадується у джерелах: Каземер – Казимирчук – Казмірчук – Казьмирчук (с. 309). Подібні речі були досить типовими для дореволюційного суспільства та в перші роки радянської влади. Такі перекручення прізвищ, імен і навіть по батькові, а також дат народження та смерті не вважалися чимось надзвичайним і сприймалися спокійно. Тільки з початком загальної паспортизації прізвища почали записуватися за цим документом, що захищало їх від видозмін. Подібна ситуація відбулася й у родині матері автора цих рядків, де прізвище рідних братів і сестер почало фігурувати в двох варіантах: Квітка і Квітко. Також відрізнялися і їхні по батькові (хоча батько був той самий) – Іович, Іванович, Іоаннович.

Однією з важливих тем книги стала Друга світова війна. Авторі намагалися правдиво, без прикрас показати все жахіття цієї трагедії, яка не обійшла стороною жодний населений пункт України й не оминула своїм чорним крилом жодної української родини. На сторінках твору бачимо і страхіття раптової окупації, і втрати близьких людей, і помилкові похоронки, і діяльність партизанів та псевдопартизанів.

Зауважимо, що сам Григорій Дмитрович Казьмирчук народився 9 травня 1944 р., є дитиною війни та сином фронтовика, тому ця тема йому надзвичайно близька та болісна. Його батько Дмитро Тимофійович, маючи чотирьох дітей, був мобілізований у 1941 р. Під час невдалого радянського наступу на Харків у травні 1942 р., подібно до сотень тисяч червоноармійців, потрапив до німецького полону й утримувався у сумнозвісній "Уманській ямі". Лише дивом йому вдалося визволитися з полону: якась жінка "визнала" його

своїм чоловіком і вимолила у німецького офіцера, щоб той його відпустив (с. 325–326).

Втім варто позначити й певні недоліки рецензованої книги. Не беручи до уваги окремі помилки друку, відзначимо певні авторські хиби. Так відомий турецький мандрівник Евлія Челебі в книзі чомусь отримав ім'я Евіль (с. 21–22), відомий французький україніст Даниель Бовуа став "польським вченим" (с. 12), згадано, як у наступі на Харків в травні 1942 р. брали участь новенькі радянські танки Т-34, "виготовлені у харківському заводі" (с. 325). Вочевидь, тут явна помилка, адже Харків з жовтня 1941 р. перебував під німецькою окупацією. Час від часу трапляються майже дослівні інформаційні повторення. Однак, попри все, висловлені зауваження не знижують високої наукової оцінки згаданої праці.

Загалом книга Казьмирчуків "Кальник – столиця України" читається надзвичайно легко і буде цікавою не лише для кальничан. Це суттєвий внесок у розвиток вітчизняного історичного краєзнавства.

Фактично сумлінною працею Григорія Дмитровича Казьмирчука і його доньок Марії та Ярослави створено справжню енциклопедію Кальника, яка розкриває розвиток цього населеного пункту від появи перших людей на його теренах до сьогодення.